

ROLA INŠPIRÁCIE V DEJINÁCH

Ale je to skutočne tak, ako hovorí Jaspers? Je axiálna epocha pre nás iba tajomstvom, o ktorého príčinách nič nevieme? Nie je to skôr tak, že je nám táto príčina dávno a dobre známa, ale predsudky nám zabráňujú to prijať? Odkiaľ mali Zarathuštra, Buddha, Konfucius, Sokrates alebo izraelskí proroci tie myšlienky, ktoré hlásali? Naozaj to nevieme? Či nevypovedajú títo veľkí zakladatelia sami celkom zreteľne a jasne o pôvode toho, čo učili?

Zarathuštra sa ako dvadsaťročný utiahol do samoty hôr, aby sa v tichu a rozjímaní pripravil na úlohu hlásateľa nového náboženstva. V tomto tichu zažil zjavenie. Zjavil sa mu amšaspant (archanjel) Vohumana (Dobrá myseľ), vzal ho za ruku a predviedol pred trón Ahura Mazdu. Neskôr došlo ešte k ďalším šiestim rozhovorom Zarathuštru s najvyšším božstvom.

Pri Buddhovom osvietení pod stromom bódhi asistovali všetci nebešťania, vrátane boha Indru a démonov na čele s arcidémonom Márom, ktorí sa ho pokúšali zviešť z cesty.

Konfuciova matka mala pred narodením syna sen. Videla päť starcov, predstavujúcich päť planét známych vo vtedajšej Číne, ako vedú jedno-rožca. Priestor sa naplnil vôňou a hudbou a zaznel hlas: „Nebesá, pohnuté tvojimi modlitbami, ti darovali požehnaného syna“.⁴²³

Sokrata usmerňoval jeho *daimonion*, božský hlas, ako sám hovorí. Tento hlas ho podľa jedných iba odrádzal od toho, čo robiť nemá (Platón), podľa iných mu tiež prikazoval, čo by robiť mal (Xenofanes).

Prorokovi Danielovi sa zjavili archanjeli Gabriel a Michael, aby ho „učinili schopného rozumieť tajomstvám“ (Dan 9, 10). Ezechiel mal videnie štyroch cherubínov a počul hlas, ktorý povedal „ja ťa posielam“ a dal mu zjesť slovo, ktoré mal priniesť Izraelu, v podobe zvitku knihy (Ez 1, 2).

V tom istom čase ako vystúpil Zarathuštra sa „stalo slovo Hospodinovo“ aj k prorokovi Jeremiášovi: „Ku komukoľvek ťa pošlem, pôjdeš, a všetko, čokoľvek ti prikážem, budeš hovoriť“ (Jer 1). Tak ako Zarathuštra učil, že zákon už nemôže byť len vonkajší, nasledovaný bez pochopenia a zo strachu, ale musí vyplynúť zo slobodnej morálnej voľby jednotlivca, tak ohlásil aj Jeremiáš, že Hospodin ide v tieto dni uzavrieť s domom Izraela novú zmluvu: zákon vytesaný na Mojžišových doskách zapíše do ich vnútra, do ich sâdc. Čo ak Jeremiáš aj Zarathuštra naskutku reagovali na nejaký spoločný podnet, ktorý sa obom samostatne vynoril v ich vnútri? Sokrates, Buddha, Konfucius - všetci ohlásili tento veľký etický zlom: morálny korektív už nemôže byť vonkajší, musí sa presťahovať do vnútra jednotlivca.

Zarathuštra predstúpil pred trón boha Slnka Ahura Mazdu. Sokrates považoval sám seba za služobníka boha Slnka Apollóna. Danielovi sa zjavil archanjel Slnka - Michael. Ako vieme, že ich všetkých troch neinšpirovala jedna a tá istá bytosť? Alebo tri bytosti poverené analogickým poslaním od niekoho ešte vyššieho?

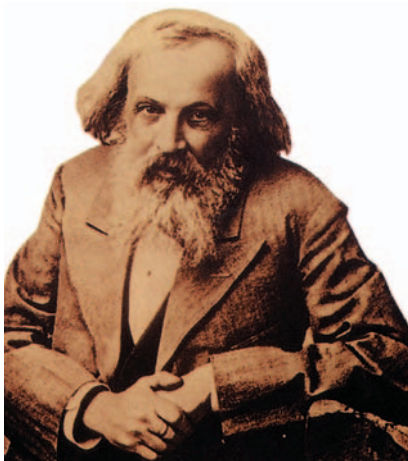
Medzi západnými učencami od čias Locka prevládla myšlienka, že „nič nie je v rozume, čo predtým nebolo v zmysloch“. Každá myšlienka, ktorú človek má, sa k nemu musela dostať zvonka, prostredníctvom fyzických zmyslov, alebo bola na základe týchto vnemov utvorená. Žiadne iné myšlienky nejstávajú. Toto tvrdenie však nebolo nikdy riadne zdôvodnené ani dokázané vedou v zmysle jej vlastných kritérií pravdivosti. Patrí k nezdôvodneným predpokladom materialistického svetonázoru, materialistickej viery. Ba bola od začiatku v rozpore s celým radom empirických faktov, ktoré nikdy



Rembrandt van Rijn: Prorok Daniel.

BEZ NEUSTÁLEHO PÔSOBENIA VPLYVU BOŽSKÉHO DUCHA DO VEDOMIA ČLOVEKA, BEZ SKUTOČNÉHO ZJAVENIA A VNUKNUTIA NOVÝCH, NADŠENIE ROZNECUJÚCICH MYŠLIENOK, BY ŽIADEN HISTORICKÝ POKROK, VÔBEC ŽIADNE DEJINY NEBOLI MOŽNÉ. V NAJVLASTNEJŠOM ZMYSLE DEJINNÉ, NOVÉ DUCHOVNÉ BYTIE VYVOLÁVAJÚCE ČINY, SÚ V KONEČNOM DÔSLEDKU ČINY BOHOV A POKYNY DUCHA.

IMMANUEL HERMANN FICHTE



Dmitrij Ivanovič Mendelejev (1834-1917).

neboli vysvetlené, a je teda nielen nezdôvodneným predpokladom, ale ozajstným predsudkom.

Po tisícročia západné ľudstvo považovalo za samozrejmosť niečo celkom iné; a Orient tomu neprestal veriť nikdy: že myšlienky sa nenachádzajú len vnútri, v hlavách ľudí, ale žijú aj všade vonku, v prírode a v kozme; v minerálnej, rastlinnej a zvieracej ríši, v poveternostných úkazoch, živloch a svetových telesách. Jestvujú dva druhy myšlienok: jedny, ktoré človek sám vytvorí, svojou vlastnou aktivitou. A druhé, ktoré nevytvoril on, ale ktoré k nemu pristupujú zvonka, alebo sa vynárajú z jeho vnútra hotové, ako vnem, v pasívnom stave stúšenia, načúvania, vnímania. Tento druhý druh myšlienok ľudia neprežívali ako svoju vlastnú konštrukciu, ale ako niečo, čo je mimo ich vlastnej vôle, ako vnuknutia duchovných bytostí, anjelov a démonov. Teda nie ako „ja myslím“, ale ako to ešte v 8. storočí vyslovil Scotus Eriugena: „*anjel myslí vo mne*“.

V staroveku boli ľudia presvedčení, že inšpirátorkami umení a vied sú múzy. Jestvoval zvyk oslovovať múzy alebo príslušnú ochrannú múzu na začiatku každého diela alebo jeho úseku a prosiť ju o pomoc (inšpiráciu) pri tvorbe. To robili vo vnútri svojich básní veľkí antickí básnici ako Hesiodos či Vergilius. Homérova Iliada začína slovami: „*Spievaj mi múza o hneve božského Achillea...*“.⁴²² Homér teda nechápal sám seba ako tvorcu, ktorý tvorí z ničoho, ale ako toho, ktorý zapisuje a načúva myšlienkam bohov.

Dnes sme presvedčení, že také myšlienky, ktoré menia svet, sa rodia v hlavách výnimočných, geniálnych ľudí; že sú čisto výsledkom činnosti šedej mozgovej kôry uzavretej v lebečnej dutine. Lenže ani nie pred dvesto rokmi sa ešte nehovorilo, že „*je génius*“, ale že „*mať génia*“, čiže inšpirujúceho ducha! Slovné spojenie „*mať génia*“ sa nahradilo slovným spojením „*byť géniom*“ len pomerne nedávno. Podstata tvorivosti geniálnych ľudí je pre človeka dneška, aj pre odborného psychológa, jednou veľkou neznámou.

Ako sa vlastne odohráva proces tvorby? Pôsobili bohyně-múzy len v staroveku, alebo pôsobia aj dnes? Význam inšpirácie, náhleho vnuknutia alebo tvorivého nadšenia, v ktorom myšlienky plynú akoby samé od seba, sa všeobecne uznáva v procese umeleckej tvorby. Tvorivá fantázia hrá kľúčovú rolu aj pri tvorbe technických vynálezov: „*Aktivita našej mysle týkajúce sa inovácií... sú užšie spojené s emóciami ako s rozumom... a sú svojou povahou viac estetické a intuitívne než racionálne*“.⁴⁰⁰

Vo vedeckom výskume sa silno zdôrazňuje racionálna, vedomá stránka procesu objavovania: pozorovanie, meranie a indukčne preverovanie hypotéz na základe empirických údajov. Aj vedec však musí mať najprv hypotézu, myšlienku, nápad, čo má pozorovať, overiť, merať. Akúkoľvek empirickú alebo matematickú hypotézu musíme najprv mať, aby sme ju mohli dokázať. Len táto druhá fáza vedeckého procesu je racionálna. Na počiatku, vo fáze tvorby hypotézy, sa u vedca uplatňujú psychické procesy rovnakého druhu ako pri inšpirácii umelca. Počiatok každého vedeckého objavu je iracionálny. Plodnou sa môže ukázať myšlienka, na ktorú vedec prišiel „*náhodou*“, intuitívne, pri meditácii, v zjavení, alebo sa mu mohla aj snívať. Všetky tieto procesy sa v počiatkových fázach vedecko-technickej tvorby skutočne uplatňujú.

Vynálezca šijacích strojov napríklad nevedel vyriešiť problém ihly, ktorá má tradične umiestnené oko pre niť na konci. Jednej noci sa mu prisnilo, že ho obkolesili africkí domorodci a mierili naňho nezvyčajnými

oštepmi, ktorých špička bola rozšírená a v nej bol prevätaný otvor. Často citovaným príkladom je prípad Friedricha Augusta von Kekulého, ktorý mal náhlu víziu chemického vzorca benzénu, ktorá viedla k zrodu modernej organickej chémie, keď v polospánku hľadel do žeravých uhlíkov v krbe. Uvidel hada, ktorý požiera svoj vlastný chvost; a to ho priviedlo na myšlienku cyklickej štruktúry benzénu. Pri zrode organickej chémie stála vízia tohoto prastarého alchymického symbolu.

Aj Dmitrij Mendelejev prišiel na kľúč k periodickému zatriedeniu chemických prvkov vo sne: „*Hovorí sa, že raz večer chcel dopísať článok na túto tému, ale nevedel, čo napísať na záver. Sklamanej sa uložil spať a prácu nedokončil. Riešenie sa mu prisnilo. A čo tak zatriediť prvky podľa pomernej atómovej hmotnosti? Odrazu mal pocit, že takto dosiahne oveľa viac, než keby ich zoradil podľa reakčných vlastností*“.²⁰⁵ Podobné situácie sa odohrali pri zrode planetárneho modelu atómu Nielsa Bohra, Heisenbergovej formulácii princípov kvantovej fyziky a objave chemického procesu neurónových impulzov, za ktorý bol Otto Loewi odmenený Nobelovou cenou.

Podnetom, ktorý môže prísť zdanlivo zvonka, sa môže stať čokoľvek: prastará duchovná tradícia či symbolika, príroda alebo banálna udalosť z bežného života, ktorá náhle dostane nový význam. Galileo sformuloval zákon kyvadla pri pohľade na knísajúcu sa kostolnú lampu. Archimedes objavil hydrostatický zákon v okamihu, keď vstupoval do kade s vodou. Natešený vyskočil a utekajúc nahý k svojmu domu hlasno kričal „*heuréka*“ (našiel som). Nie nepodobne objavil Isaac Newton zákon gravitácie: „*Jedného pamätného dňa mu so slabým zadunením spadlo na nohu jablko. Bola to drobná udalosť, ktorú si tisíckrát nikto neušimol; ale teraz ako cvaknutie nejakého malého prepínača, ktorý uvádza do chodu veľký stroj, podnietila jeho myseľ k činnosti. Ako vo vízií videl, že ak tajomný ťah Zeme môže pôsobiť cez priestor až k vrcholcu stromu... mohol by dosiahnuť aj k Mesiacu*“.⁴⁰⁰

Matematika, ktorú obvykle spájame len s rozumom a logikou, je v konečnom dôsledku vybudovaná na axiómoch, ktoré nie sú zdôvodniteľné logicky ani empiricky, ale sú predmetom intuitívnej evidencie. Typické matematické objavy majú povahu čisto intuitívneho vhľadu. Matematik a fyzik Henri Poincaré opisuje svoju osobnú skúsenosť, ktorá je typická: „*Pätnásť dní som sa pokúšal dokázať, že žiadna funkcia analogická tomu, čo som neskôr nazval Fuchsovými funkciami, nemôže existovať. Všetky tieto dni som sedel za mojím pracovným stolom, skúšal veľké množstvo kombinácií a nemohol som dospieť k žiadnemu výsledku. Jedného večera som v rozpore s mojimi zvykmi vypil šálku čiernej kávy a nemohol som zaspať; idey sa objavovali v zástupoch; počíňoval som, ako keby sa tiesnili a tlačili jedna na druhú, až kým dve z nich nezapadli takpovediac do seba a nevytvorili stabilnú kombináciu. Do rána som ustanovil existenciu triedy Fuchsových funkcií. Všetko, čo som musel spraviť, bolo zopakovať výsledky, čo mi zabralo len niekoľko hodín*“.⁴⁰⁰ Na ďalšom mieste Poincaré opisuje, ako ho riešenie iného matematického problému napadlo v okamihu, keď nastupoval do autobusu. Náhle mal pocit istoty, že našiel riešenie. Po príjazde do Caen si problém prepočítal a overil, že riešenie bolo správne.

Významný matematik a astronóm 18. storočia Karl Friedrich Gauss dokázal takmer okamžite vykonávať úžasne zložité výpočty a popisoval, ako jeho vedecké a matematické vhľady k nemu skutočne prichádzajú rýchlosťou blesku - „z Božej milosti“.

Začiatkom 20. storočia šokoval nevzdelaný mladík menom Šrínivás Rámanudžan, ktorý vyrástol v malej dedine v Indii, špičkových mate-



Stojaca múza. Attika, 5. stor. pr. Kr.



Letiaci génius. Stredná Ázia.

matikov v Cambridge svojím prekvapujúcim riešením vysoko komplikovaných matematických problémov. Podľa Rámanudžana mu túto matematickú múdrosť odovzdala v sérii objavných snov bohyňa dediny, z ktorej pochádzal, ktorej hovoria Námagiri.

Významní objavitelia a vynálezcovia dosvedčujú, že nápady im prichádzajú vtedy, keď ich čakajú najmenej; často v polospánku alebo pri dennom snení; prídu nečakane „ako blesk“ v čase odpočinku alebo vtedy, keď sa zaoberajú niečím iným. Otázka, problém sa ponorí do podvedomia, tam pracuje, zrejme a po čase sa vynorí na hladinu vedomia spolu s riešením. Psychológovia to označujú za „činnosť podvedomej mysle“. Tým však je povedané len toľko, že ide o procesy, ktoré sa odohrávajú pod hladinou toho, čo si vieme uvedomiť, teda tam, kde nevieme, čo sa deje. Pravda je taká, že *nevieme*, či sa na tom nepodieľajú múzy, bohovia, anjeli. To, že sa nepodieľajú, sa vyvodzuje len z apriórnej materialistickej predstavy, že celý duševný život musí byť izolovaný v lebečnej dutine jednotlivca.

Anglický básnik William Blake povedal o svojom diele „Milton“: „*Nápisal som túto báseň z okamžitého vnuknutia, dvanásť alebo niekedy i dvadsať až tridsať riadkov súčasne, bez predchádzajúcej úvahy, a dokonca proti svojej vôli*“. „Sonety Orfeovi“ nemeckého spisovateľa Rainera Maria Rilkeho sa podobne vynorili v kompletnej forme a nevyžadovali si žiadne opravy. Taliansky huslista Domenico Scarlatti mal sen, v ktorom k nemu pristúpil diabol a predviedol mu neuveriteľnú husľovú skladbu. Dielo, ktoré Scarlatti po prebudení spísal, nesie názov Diabla sonáta.

Keď sa Wolfganga Amadea Mozarta pýtali ako tvorí, odpovedal: „*Pýtate sa ma, čo je moja metóda písania a vypracovávanie mojich veľkých diel? Nemôžem o tom vskutku povedať nič viac ako toto: Sám neviem a nikdy na to neprídem. Keď mám dobré podmienky, povedzme pri ceste v koči, alebo na prechádzke po dobrom jedle a počas bezsených nocí, hrnú sa ku mne myšlienky. Odkiaľ a ako - to neviem a nemôžem zistiť. Tie, čo sa mi páčia, si ponechám v hlave a pohmkávam si ich, ako ostatní tvrdia... Všetko to nachádzanie a tvorenie sa vo mne iba odohráva ako vo veľmi živom sne*“.⁴⁰⁰

Johannes Brahms takto popísal svoj tvorivý postup: „*Nápady ku mne priplávajú priamo od Boha a ja nielenže v zraku svojej duše vidím jednotlivé témy, ale tieto témy už sú odeté do správnej formy, harmónie a orchestrálnej úpravy. Ak som v jednej z týchto vzácnych inšpiračných nálad, konečný výtvor sa mi odhaľuje kus po kuse*“. Richard Wagner zase počul, ako mu pri komponovaní hudby vychádza z „vnútorného ucha“. Ešte výstižnejšie sú slová Giacoma Pucciniho v jeho popise toho, čo prežíval pri písaní opery *Madame Butterfly*: „*Hudbu k tejto opere mi diktoval sám Boh - bol som čírym nástrojom, ktorý ju zapísoval na papier a zoznámil s ňou verejnosť*“.³²⁵

Najväčšie filozofické a náboženské podnety boli dané intuitívne. Nemá žiaden zmysel popierať ich hodnotu ako subjektívnu, pretože by sme tým zároveň popreli najväčšie kultúrne, umelecké a mravné výdobytky ľudstva, ktoré sa z nich zrodili. Z celej ľudskej kultúry by zostalo poľutovaniahodne málo, keby sme vylúčili zjavenie a intuíciu.

Inšpiráciu pre „Diskusiu o metóde“ Reného Descarta, knihu, ktorá reformovala celú štruktúru západného poznania a položila základy modernej vedy, poskytl jej autorovi tri vizionárske sny a jeden „sen vnútri sna“, ktorý poskytol kľúč pre výklad rozsiahlejšieho sna. Aká irónia, že celá budova racionálnej, redukcionistickej a pozitivistckej vedy, ktorá dnes odmieta „subjektívne poznanie“, bola pôvodne inšpirovaná zážitkami v snovom stave vedomia!